

KLISZCZACY

gwara i kultura

Redakcja
Maciej Rak, Monika Brytan-Ciepielak

KLISZCZACY – GWARA I KULTURA

KLISZCZACY – GWARA I KULTURA

Redakcja

Maciej Rak, Monika Brytan-Ciepielak

Kraków 2022

Maciej Rak
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
📧 <https://orcid.org/0000-0003-0042-1406>
✉ maciej.rak@uj.edu.pl

Monika Brytan-Ciepielak
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
📧 <https://orcid.org/0000-0003-4751-8213>
✉ monika.brytan@doctoral.uj.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2022

Recenzenci

dr hab. Monika Buława, prof. IJP PAN
prof. dr hab. Halina Karaś
prof. dr hab. Anna Tyrpa
prof. dr hab. Jan Święch

Opracowanie redakcyjne
Patrycjusz Pilawski

Projekt okładki
Paweł Sepielak

Grafika na okładce
Zuzanna Kubowicz

ISBN 978-83-8138-717-0 (druk)
ISBN 978-83-8138-718-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381387187>

Książka dofinansowana przez Wydział Polonistyki UJ, Muzeum Niepodległości
w Myślenicach oraz Fundację Studentów i Absolwentów UJ „Bratniak”

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Przedmowa	9

Gwara kliszczacka

Józef Kąś, <i>Kultura materialna Kliszczaków w ujęciu dialektologicznym i etnograficznym na tle gwar Małopolski południowej. Nazwy części wozu. Wprowadzenie</i>	13
Maciej Rak, <i>Badania dialektologiczne dotyczące gwary kliszczackiej</i>	83
Barbara Batko-Tokarz, <i>Czego na temat Więciórki i jej gwary można dowiedzieć się z Porównawczego słownika trzech wsi małopolskich Mariana Kucały i zastosowanego w tym dziele układu tematycznego?</i>	97
Monika Brytan-Ciepielak, <i>Gwara Pcimia (powiat myślenicki) dawniej i dziś</i>	117

Kultura kliszczacka

Katarzyna Ceklarz, <i>Kliszczacy – między etnograficzną kreacją a współczesnym projektem tożsamościowym</i>	129
Gabriela Gacek, <i>Kliszczacka muzyka. O współczesnej sprawczości dawnych ludoznawczych etykiet</i>	147
Jakub Skalka, <i>Status i perspektywy Kliszczaków. Badania opinii mieszkańców pogranicza powiatów suskiego i myślenickiego – zarys problematyki</i>	167
Klaudia Rams, <i>Perspektywa rozwoju turystycznego regionu Małopolski na podstawie dziedzictwa kulturowego Kliszczaków</i>	179
Paulina Karpeta, Olga Radziszewska, <i>„Co kón zobacył, to nie wiadomo...” – opowieści wierzeniowe jako element budowania tożsamości kliszczackiej</i>	195
Bartłomiej Dyrz, <i>Zakazany pisarz – Pobratymiec</i>	205
Indeks osób	215
Indeks nazw geograficznych	217

GWARA PCIMIA (POWIAT MYŚLENICKI) DAWNIEJ I DZIŚ

Słowa kluczowe: Kliszczacy, gwara pcimska

Keywords: Kliszczak Gorals, the Pcim dialect

1. Wstęp

Artykuł ma na celu opis gwary Pcimia w powiecie myślenickim. Jest to jedna z najbardziej wysuniętych na północ wsi kliszczackich, bardziej na północ jest położona jedynie Stróża (por. Ceklarz, Masłowiec 2015, mapa ze s. 65).

Pcim jest największą wsią w regionie, rozciąga się po dwóch stronach rzeki Raby na pograniczu Beskidu Wyspowego oraz Makowskiego. Jest to miejscowość bardzo rozległa, role są ulokowane na zboczach górskich oraz pagórkach, w samym centrum znajduje się kościół. Wieś ta jest siedzibą gminy, w której skład wchodzi także Stróża oraz Trzebunia.

Informacje o Pcimiu można znaleźć m.in. w siódmym tomie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*:

(...) Pcim właśc. *Pścin*, wś, pow. myślenicki, w okolicy górzystej pokrytej świerkowymi borami, po obydwóch brzegach rz. Raby, przy gościńcu z Myślenic do Nowego Targu (...). Składa się z grup chat, szeroko po górach rozrzuconych, z osobnemi nazwami, szczególnie na prawym brzegu Raby, gdzie znajduje się folwark. Zwą się one: Kaźmirzówka, Wincentówka, Gromkowa Bania, Strzygówka, Sargówka i t. p. (...) Ludność ma typ, gwarę i strój góralski (...). Wieś została założoną w 1351 r., w tym bowiem czasie 5 czerwca nadał Kazimierz W. w Krakowie przywilej niejakiemu Niedanowi (...) (SGKP 7: 930).

Pcim był niegdyś zwany Niedanową Wolą (por. SGKP 7: 53). Wieś podzielona jest na role. Można wyróżnić m.in.: Łuczany, Kąt, Kotoń, Madoń, Nadrabie, Krzywice, Górzany, Suchą Wielką, Suchą Średnią, Suchą Małą i Działy (Dzioły), ponadto notujemy nazwy utworzone od profesji lub nazwisk ludzi zamieszkujących dany przysiółek (czy używając lokalnej terminologii – daną rolę), np.: Chabiedy, Ciapały, Kudłacze, Kumosiówkę, Szewcówkę, Obajtki, Olejarze, Gromkówkę, Kolbiarze, Kozakówkę, U Fudalego, Uchacze.

Należy podkreślić, że Kliszczacy są grupą etnograficzną, której gwara jako całość nie została dokładnie opisana w opracowaniach naukowych. Panuje przy tym błędne przeświadczenie, że tereny kliszczackie nie są zbyt interesujące pod względem językowym, tymczasem jest to teren przejściowy, gdzie ścierają się gwary góralskie z gwarami laskimi.

Język jednej wsi kliszczackiej – Więciórki (pow. myślenicki) – został dość dokładnie opisany przez Mariana Kucałę m.in. w *Porównawczym słowniku trzech wsi małopolskich* (1957). Od tamtej pory nie prowadzono kompleksowych badań na ziemi kliszczackiej – teren ten zasługuje więc na przeprowadzenie dokładnej analizy pod kątem językoznawczym.

Do opisu dawnego stanu gwary Pcimia wykorzystam badania Mieczysława Małeckiego (1928), Stanisława Dobrzyckiego (1903) oraz Jadwigi Mońkównej (1972). Stan aktualny opiszę na podstawie badań prowadzonych przeze mnie na terenach kliszczackich od 2015 r. W tym czasie zgromadziłam materiał dialektologiczny z następujących wsi:

1. Powiat suski – Kojaszówka.

2. Powiat myślenicki – Pcim, Tokarnia, Trzebunia, Stróża, Krzczów.

Jeśli chodzi o sam Pcim, podstawę materiałową badań stanowi nieco ponad 10 godzin nagrań z lat: 2015, 2018 oraz 2019. Informatorami były osoby w wieku od 44 do 87 lat mieszkające całe życie w Pcimiu. W tej grupie 60% stanowią mężczyźni urodzeni w latach 1935–1977, o wykształceniu podstawowym lub zawodowym; 40% to kobiety urodzone w latach 1939–1976, również o wykształceniu podstawowym lub zawodowym. Profesje wykonywane przez respondentów to m.in.: pszczerarz, rzeźbiarz, muzyk ludowy, sprzątaczką, rolnik, gospodyni domowa.

Przy omówieniu gwary pcimian będę bazować także na *Dialektach języka polskiego* Kazimierza Nitscha (1957: 105) oraz wspomnianym słowniku M. Kucały (1957).

Gwara, którą posługują się Kliszczacy, należy do dialektu małopolskiego. Na badanych przeze mnie terenach (zarówno w powiecie suskim, jak i myślenickim) mówią nią przede wszystkim starsi mieszkańcy wsi lub osoby, dla których przekazywanie gwary jest ważnym elementem ich tożsamości. Młodzież i dzieci – jak i w innych miejscach na terenie Polski – coraz rzadziej posługują się gwarą.

Za stopniowy zanik gwary odpowiadają łatwiejszy dostęp do edukacji oraz oddziaływanie środowiska miejskiego, jest to proces opisywany już przez M. Kucałę w często przywoływanym artykule *O słownictwie ludzi wyzbywających się gwary* (1960). Również Józef Kąs w książce *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)* stwierdził, że:

Przerwana ciągłość historyczna związku nosicieli gwar z rodzimym środowiskiem i silne przemieszanie ludności z różnych regionów przyczyniły się do upowszechniania się w nowych środowiskach polszczyzny ogólnej jako środka porozumiewania się. Polszczyzna ogólna stała się tym samym nie tylko kodem neutralnym poprzez swój ponadgrupowy i zewnętrzny charakter, ale też przejęła rolę kodu spełniającego rolę arbitra w ewentualnej rywalizacji różnych leksemów gwarowych (Kąs 1994: 8).

Badania nad wpływem polszczyzny ogólnej na gwarę prowadziła także Halina Kurek, por. np.: *Metodologia socjolingwistycznego badania fonetyki języka mówionego środowisk wiejskich (na przykładzie kilku wsi Beskidu Niskiego)* (1990), *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego* (1995) oraz *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu* (2003).

2. Gwara Pcimia dziś

Współczesną gwarę Pcimia opiszę na podstawie nagrań zgromadzonych indywidualnie oraz podczas obozu dialektologicznego Sekcji Dialektologii i Socjolingwistyki Koła Naukowego Językoznawców Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego im. Mieczysława Karasia. Podczas tego wyjazdu zostały przeprowadzone wywiady z najstarszymi mieszkańcami Tokarni, Pcimia, Stróży oraz Trzebuni. Pisząc o gwarze Pcimia dzisiaj, mam na myśli jej stan od roku 2015 do 2021. W tej części artykułu scharakteryzuję jej poszczególne cechy.

1. Mazurzenie. Zjawisko to polega na zastępowaniu spółgłosek dźwięcznych: *č, š, ž, ʒ* spółgłoskami przedniojęzykowo-zębowymi: *c, s, z, ʒ*. Mazurzenie występuje w całym dialekcie małopolskim (prócz terenów pogranicza wschodniego młodszego), w Pcimiu jest szczególnie zauważalne w mowie starszego pokolenia mieszkańców, pojawia się również u średniego oraz najmłodszego pokolenia, zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn, np.: *corny, cynsto, kl'iscoki*. Mazurzenie występuje prawie zawsze, choć w niektórych przypadkach mamy do czynienia też z wymową: *špítal, šklonka, škuo* – jest to zjawisko zwane siakaniem.

2. Fonetyka udźwięczniająca. Gwarę pcimską charakteryzuje udźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa polegająca na dźwięcznej wymowie spółgłoski wygłosowej wyrazu poprzedzającego przed samogłoską lub spółgłoską półotwartą

w nagłosie wyrazu, który po nim następuje, np.: *tyśonż* "ośemśed "ośemżęśontego; *cytaż* i *raχovać*. Udźwięcznienie pojawia się także wewnątrz wyrazów, np.: *jezdem*.

3. Kontynuanty dawnych samogłosek długich, które po zaniku iloczasu uległy ścieśnieniu oraz skróceniu (jeśli idzie o czas artykulacji), są realizowane następująco:

- *ā* – w gwarze pcimian utożsamia się z samogłoską *o*, np.: *żimńokuf*, *χuopok*. Ta samogłoska nie ulega labializacji.
- *ō* – w gwarze pcimskiej jest realizowane jako *u*: *gura*, *vus*, *skura*, *pude*. Jedynie u najstarszych mieszkańców można zaobserwować ślady wymowy pośredniej między *o* oraz *u*.
- *ē* – jest równe samogłosce *y* zarówno po spółgłoskach twardych, jak i miękkich: *χlyp*, *śnyg* (por. Kucała 1957: 17–18).

4. Samogłoski nosowe

Samogłoska przednia

W formach 1. os. lp. czasu teraźniejszego *ę* traci nosowość: *tońcuię*, *pude* lub jest realizowana jako *-em*: *robjem*, *tońcujem*, *pudem* – wymowa asynchroniczna jest znamienna dla średniego i starszego pokolenia. Oczywiście ten typ wymowy jest znany w nieodległych gwarach góralskich, np. na Podhalu, co potwierdza J. Kąś w *Ilustrowanym leksykonie gwary i kultury podhalańskiej* (Kąś 2015–2019). W wygłosie rzeczowników *ę* jest równe *e*, np.: *kurce*, *ćełe*, *prośe*.

W pozycji śródgłosowej w Pcimiu częściej usłyszymy: *gymba*, *kryncić*, *zymby*, *mynce sie*. Tylko u najstarszych mieszkańców można jeszcze usłyszeć wymowę: *goba*, *zoby* – czyli dźwięk zbliżony do samogłoski *o*. J. Reichan w książce *Małopolskie gwary jednonosówkowe* (1980), za badaniami M. Małeckiego (1928), stwierdza, że typ wymowy jednonosówkowej utrzymywał się w powiecie myślenickim, m.in. w Pcimiu, natomiast w sąsiedniej Trzebuni dochodziło już do wymowy asynchronicznej. Reichan wymienił ponadto trzy wyspy gwar jednonosówkowych: 1) obszar na granicy ze Śląskiem (między Jaworzniem a Oświęcimiem), 2) obszar na północ i wschód od Żywca (między Żywcem, Wadowicami na północy, Suchą Beskidzką na wschodzie), 3) obszar na południe od Myślenic po Limanową (Reichan 1980: 45).

Fot. 1. Zasięg małopolskich gwar jednosłówkowych, por. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=sadeczyzna-gwara-mwr>

Samogłoska tylna

W końcówce N. lp. r.ż. tylna samogłoska nosowa jest realizowana jako *om*, np.: *krovom*, *ofcom*. Asynchroniczna wymowa pojawia się też w śródgłosie, np. *podgłondać*, *uonka*.

W 3. os. lm. czasu teraźniejszego mamy wymowę *om* lub *o* – *pujdom*, *zrobjdom* (młodsze oraz średnie pokolenie mieszkańców) lub *pujdo*, *zrobjo* / *pudo*, *zrobo* (starsze pokolenie mieszkańców, w niektórych przypadkach zanotowano również u pokolenia średniego).

Przed spółgłoskami *u* i *l* w czasownikach czasu teraźniejszego typu *stanął*, *stanęli* – *q* i *ę* realizowane są następująco: *buchnął* – *buxnyu*, *wziął* – *vzon*, *wzięła* – *vżena*, *wzięli* – *vżeni*, *stanęli* – *stanyli*.

5. Labializacja. Samogłoski *o* i *u* są poprzedzane elementem protetycznym, zjawisko to występuje przede wszystkim w nagłosie, rzadziej w śródgłosie: *“ośemsed* *“ośemżęsontego roku*, *k“ońcyu*, *“orańe*, *“uχo*. Omawiana cecha pojawia się w mowie wszystkich informatorów z Pcmia.

6. Prejotacja. Samogłoska *a* w niektórych wyrazach jest poprzedzona spółgłoską *ɨ*. Cecha ta występuje praktycznie już tylko u starszych mieszkańców, a w nielicznych przypadkach jest notowana także u respondentów poniżej 60. roku życia: *ɨaze* (aże), *ɨantek* (Antek), *ɨagńeska*, *ɨamynt*.

7. Archaizm podhalański, czyli zjawisko polegające na tym, że po dawnych spółgłoskach palatalnych *š*, *č*, *ž*, *ř*, *c*, *ž* występuje *i*, „w przeciwieństwie do języka literackiego, w którym po stwardnieniu dawnych podniebiennych wszędzie w tych pozycjach ukazało się *y*” (Małecki 1928: 8). Jest ono charakterystyczne dla gwary

podhalańskiej. Według Małeckiego archaizm podhalański wąskim pasem ciągnie się aż po Stróżę (por. Małecki 1928: 16). W Pcimiu można zatem zanotować takie przykłady wymowy, jak: *cisty, siba, zito, wyżinki*.

M. Kucała w *Porównawczym słowniku trzech wsi małopolskich* podawał, że archaizm podhalański występuje częściej w gwarze Więciórki niż Sidziny (która znajduje się bliżej Podhala i w której występują wyłącznie połączenia *-rzy*). Według tego badacza omawiane zjawisko pojawia się także w mowie mieszkańców Trzebuni i Stróży (Kucała 1957: 16–17).

8. Przejście wygłosowego *-χ* w *-k*

Zjawisko to występuje regularnie w takich pozycjach, jak:

– końcówka *-yχ* przymiotników w D. oraz Ms. lm., np.: *fspulnyk, ruznyk, bogatyk, dovyk*;

– końcówka *-aχ* rzeczowników w Ms. lm., np.: *veselak, kščinak, casak*;

– wygłos niektórych zaimków wskazujących w D. oraz Ms. lm. kończących się na *-yχ, -iχ*, np.: *tyk bob, takik bob*.

9. Przejście wygłosowego *-ej* w *i/y*

Zjawisko to występuje w przysłówkach stopnia wyższego i najwyższego oraz niektórych zaimkach wskazujących i dzierżawczych, np.: *v'ieny, noiv'ieny, fceśni, ty (tej), nasy*.

10. Akcent inicjalny. W gwarze pcimian, podobnie jak w gwarach góralskich, akcent pada na pierwszą sylabę. Akcent inicjalny wystąpił u informatorów w wieku powyżej 60 lat.

11. Przeglós polski. W gwarze pcimskiej w niektórych formach, np.: *mjetua, nese, v'ieze, b'iere*, obserwujemy brak przeglósu polskiego, który w tym przypadku obejmuje brak przejścia *e > o*.

12. Przejście grupy spółgłoskowej *χš* w *kš*

Zjawisko to występuje w nagłosie wyrazów, np.: *kšon, kšest, kšesny, kšesno*.

13. Uproszczenie grup spółgłoskowych. W gwarze pcimian występuje uproszczenie grup: *tš, dž* do *č* i *ž*, np.: *džvi* (drzwi), *ževo* (drzewo), *ščaua* (strzała).

14. Fleksja

14. 1. W 1. os. lp. czasu przeszłego mamy końcówki *-ek/-ak* – jest to ślad aorystu, jednego z czasów przeszłych, np.: *byuek, byuak, posedek* – w wyrazach tych wygłosowe aorystyczne *-ch* w wyniku procesów fonetycznych przechodzi w *-k*.

14. 2. W C. lp. rzeczowników r.m. często występuje końcówka *-ov'i*: *k^uoňov'i, tatov'i*.

14. 3. W D. lp. rzeczowników miękkotematowych r.ż. czasem spotykana jest końcówka *-e*, np.: *mamuše, pšėnice, staińe*.

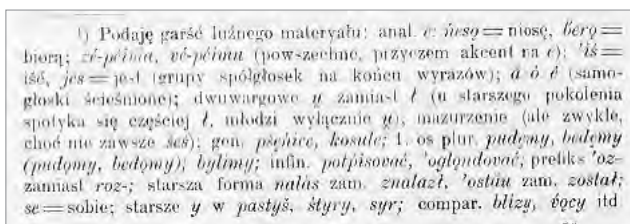
14. 4. W D. lp. rzeczowników męskonieżywotnych częściej niż w polszczyźnie ogólnej spotykamy końcówkę *-a*, np.: *lasa, dysca, śńega* (lasu, deszczu, śniegu).

14. 5. W zaimkach wskazujących i przymiotnikach zachowała się różnica między D. lp. a C. i Ms. lp.: *te stare baby, ty stary babie* (Kucała 1957: 22).

14. 6. W gwarze Pcimia występuje również uproszczenie grupy spółgłoskowej *-liśmy, -łyśmy* w wygłosie, np.: *zrobiłimy/zrobiuymy, tońcyłimy/tońcyuymy*.

3. Gwara Pcimia dawniej

Opis dawnego stanu gwary Pcimia zacznę od artykułu Stanisława Dobrzyckiego z 1903 r., pt. *Kilka właściwości gwary w Pcimiu (pow. myślenicki)* (1903). Badacz ten zauważa, że gwara pcimska ma wiele cech wspólnych z przebadanymi dotąd gwarami góralskimi i małopolskimi, jednak nie można rozstrzygnąć, do której z tych dwóch grup należy ją zaliczać (por. Dobrzycki 1903: 67). Już wtedy Dobrzycki zwracał uwagę na to, że jest to gwara przejściowa. Podał również właściwości wspólne dla gwary Pcimia i gwar góralskich:

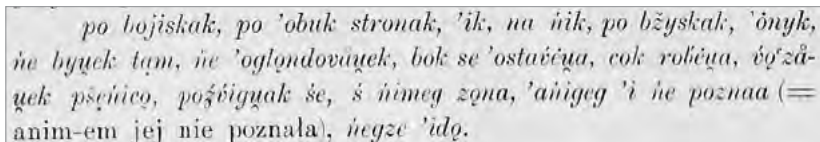

Fot. 2. Cechy wspólne gwary Pcimia i gwar góralskich (Dobrzycki 1903: 67)

Z powyższego zapisu można wnioskować, że m.in. w gwarze pcimskiej w niektórych wyrazach nie dokonał się przegłos *e > o*, występowało mazurzenie (choć nie zawsze), *ē* było realizowane jako *y*, miało miejsce upraszczanie grup spółgłoskowych – wszystkie te cechy pojawiają się w gwarze Pcimia również dzisiaj.

Dobrzycki w dalszej części artykułu zwraca uwagę na „słabą i leniwą” ruchliwość warg u pcimian, co znaczy, że *u* między dwiema samogłoskami wymawiane było bardzo słabo lub zanikało, np.: *bya* (była), *m'aa* (miała), *vydavaa* (wydawała), w niektórych wyrazach *u* w pozycjach między samogłoskami jest słyszalne, jednak nie tak dobitnie jak w gwarze okolicy Krakowa (por. Dobrzycki 1903: 68). W gwarze pcimskiej występowały ponadto:

- przejście grupy spółgłoskowej *χf* w *f*, np.: *chwilą* = *f'ilom*, *chwała* = *faua*;
- przejście wygłosowego *χ* w *k*; „w pewnych razach przechodzi w *g* (przed samogłoską i dźwięczną spółgłoską)” (Dobrzycki 1903: 71), por.:

po bojiskak, po 'obuk stronak, 'ik, na 'nik, po bżyskak, 'onyk,
 ne byuek tam, ne 'ogłondovauk, bok se 'ostaćcia, cok rolićcia, vō'zā-
 uk pśćhico, poźv'iguak śe, ś nimeg zōna, 'anigeg 'i ne poznaa (=
 anim-em jej nie poznała), negze 'ido.

Fot. 3. Realizacja χ w gwarze pcimskiej (Dobrzycki 1903: 71)

Dobrzycki wskazuje również na występowanie na tym terenie archaizmu podhalańskiego, jednak zaznacza, że nie pojawia się on konsekwentnie (dziś tylko u niektórych informatorów, cecha ta w gwarze Pcimia zanika, w moich badaniach zanotowana u mężczyzny ur. w 1935 r. oraz u kobiety ur. w 1939 r.). Autor opisuje także obecność śladów aorystu. Jego zdaniem jest to zjawisko powszechne w omawianej gwarze, choć zauważa, że obok form takich jak *byuek*, *poźv'iguak śe* pojawiają się formy z *m* – *byuem*, *byuam* – znów wskazując na przejściowy charakter gwary (por. Dobrzycki 1903: 72). Jak wynika z rozdziału drugiego niniejszego artykułu, ślady aorystu występują również dzisiaj (por. rozdz. 2, pkt 14.1).

O tym, że archaizm podhalański był obecny w Pcimiu, możemy dowiedzieć się również z badań Mieczysława Małeckiego opublikowanych w 1928 r., w których określił on dokładny zasięg tego zjawiska (por. fragment mapy dotyczącej zasięgu archaizmu podhalańskiego opracowanej przez M. Małeckiego (1928) s. 88 niniejszej monografii).

Małecki, a za nim J. Reichan stwierdzają, że gwara pcimska należy do grupy gwar jednonosówkowych, dziś wymowę jednonosówkową usłyszymy jedynie u najstarszych mieszkańców, a i tutaj nie pojawia się ona konsekwentnie (por. rozdz. 2, pkt 4).

J. Mońkówna w *Tekstach gwarowych* (1972) przedstawiła za pomocą zapisu fonetycznego i częściowo opisała cechy gwary Pcimia. Swoje badania w omawianej miejscowości przeprowadziła jesienią 1968 r. Mońkówna podaje, że:

Z tych [czterech wsi: Stróży, Pcimia, Poręby, Bęczarki] Stróża była niegdyś najbardziej wysuniętym na północ punktem dialektu podhalańskiego, wsią zachowującą archaizm podhalański (*zito*, *cisty*, *siba*). Dziś jednak archaizm tu już zaginął, a z dialektem podhalańskim łączy Stróżę literacka wymowa nosówek, niekiedy z lekko zaznaczoną nosowością samogłoski (...) (Mońkówna 1972: 139).

Z powyższej wypowiedzi można wywnioskować, że archaizm podhalański występował również w Pcimiu. Autorka zaznacza, że choć Małecki notował w Stróży i Pcimiu przykłady potwierdzające obecność tego zjawiska, ona w swoich kontaktach z wieloma mieszkańcami Stróży nie napotkała go. Tymczasem moje badania z lat 2015, 2018 oraz 2019 przekonują, że to zjawisko nadal jest żywe w mowie pcimian. Gwarę Pcimia Mońkówna zaliczyła do grupy gwar jednonosówkowych (moje

badania pokazują ewolucję od systemu jednonosówkowego do systemu z dwiema asynchronicznie realizowanymi samogłoskami nosowymi), por.:

(...) gwara pozostałych dwóch wsi, Pcimia i Poręby (pod Trzemeśnią), należy do gwar pasa «góralsko-lachowskiego» względnie «karpacko-podgórskiego». Cechuje tę gwarę w zasadzie wymowa jednonosówkowa synchroniczna, najczęściej z pełnym odnosowaniem, z tym że teren z jedną nosówką obejmuje Porębę i odległe od centrum wsi przysiółki Pcimia: Działy, Krzywicę, Suchą, gdzie $\text{ą} \geq \text{q}$ (...) (np. *rubek* 'rąbek', *tudy* 'tędy', *vukšy* 'większy') (Mońkówna 1972: 140).

Mońkówna notuje również takie cechy, jak: utrata nosowości na końcu wyrazu, np.: *tako* (taką), *vutko* (wódka), realizacja *-om* w 3. os. lm. czasowników w czasie teraźniejszym i w N. lp. r.ż., np.: *įadom*, *zapuacom*, „poza tym występują na tym obszarze [jak dzisiaj] wszystkie podstawowe cechy południowo-zachodnio-małopolskie, a więc mazurzenie (często już zakłócone), (...) udźwięcznienie międzywyrazowe, (...) przejście $-x \geq -k$ (...), labializacja (...) silniejsza w nagłosie, słabsza wewnątrz wyrazu” (Mońkówna 1972: 140–141).

Mońkówna w *Tekstach gwarowych* zamieściła dwa monologu mieszkańców Pcimia (autochtonów): *Jak downi wesela obchodzili* (Katarzyna Proszkowska, lat 80 – indywidualne odstępstwa od gwary) oraz *Jak żyli ludzie w Pcimiu w downyk casak* (Jan Ulman, lat 56, który mimo przebywania poza Pcimiem gwarę zachował bardzo dobrze) (por. Mońkówna 1972: 141–142).

4. Podsumowanie

W omawianej gwarze widoczne są wpływy polszczyzny ogólnej. Samo stwierdzenie, że gwarą posługują się najczęściej tylko najstarsi mieszkańcy, mówi wiele o jej kondycji. Należy również nadmienić, że nawet w tej samej wsi można usłyszeć zupełnie inną realizację cech gwarowych.

Wraz ze zmieniającą się pod wpływem postępu cywilizacyjnego (mechanizacja rolnictwa, elektryfikacja, kanalizacja) rzeczywistością wiejską do słownictwa biernego przechodzi coraz więcej grup leksyki gwarowej, na skutek czego niektórzy z pytanym respondentów nie są już w stanie nazwać nieużywanych przedmiotów.

Są jednak cechy, głównie fonetyczne, które można usłyszeć niemal u każdego mieszkańca Pcimia, m.in.: przejście wygłosowego $-x$ w $-k$, przejście grupy spółgłoskowej $\chi\text{ś}$ w $k\text{ś}$, mazurzenie, upraszczanie grup spółgłoskowych, a także akcent inicjalny. Zanikają natomiast i są spotykane w nielicznych przypadkach, tylko u najstarszych mieszkańców wsi, takie cechy jak archaizm podhalański oraz wymowa jednonosówkowa, dzisiaj w Pcimiu częściej pojawia się wymowa asynchroniczna samogłosek nosowych.

Podsumowując, można stwierdzić, że gwara pcimska ciąży ku gwarom góralskim, zwłaszcza podhalańskiej i orawskiej – co obrazują cechy fonetyczne w opisanych przeze mnie przykładach.

Bibliografia

- Ceklarz K., Masłowiec J. (red.), 2015, *Kultura ludowa Górali Kliszczackich*, Kraków.
- Dobrzycki S., 1903, *Kilka właściwości gwary w Pcimiu (pow. myślenicki)*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności” 3, s. 67–73.
- Kąs J., 1994, *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, Kraków.
- Kąs J., 2015–2019, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 1: A–B, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz 2015; t. 2: C–Do, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz 2015; t. 3: D–Gr, Bukowina Tatrzańska 2016; t. 4: Gu–Kol, Kraków 2017; t. 5: Koł–Mad, Nowy Sącz 2017; t. 6: Maf–Nie, Nowy Sącz 2018; t. 7: Nif–Pap, Nowy Sącz 2018; t. 8: Par–Pou, Nowy Sącz 2018; t. 9: Pow–Sce, Nowy Sącz 2019; t. 10: Sch–Śró, Nowy Sącz 2019; t. 11: Śry–Wych, Nowy Sącz 2019; t. 12: Wyci–Ż, Nowy Sącz.
- Kucała M., 1957, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław.
- Kucała M., 1960, *O słownictwie ludzi wyzbywających się gwary*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 19, s. 141–154.
- Kurek H., 1990, *Metodologia socjolingwistycznego badania fonetyki języka mówionego środowisk wiejskich (na przykładzie kilku wsi Beskidu Niskiego)*, Kraków.
- Kurek H., 1995, *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego*, Kraków.
- Kurek H., 2003, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Kraków.
- Małecki M., 1928, *Archaizm podhalański (wraz z próbą wyznaczenia granic tego dialektu) z mapą*, Kraków.
- Mońkówna J., 1972, *Teksty gwarowe*, „Język Polski” 52, s. 139–144.
- Nitsch K., 1957, *Dialekty języka polskiego*, Wrocław.
- Reichan J., 1980, *Małopolskie gwary jednonosówkowe*, cz. 1, Wrocław.
- SGKP 7 – Chlebowski B., Krzywicki J., Sulimierski F., Walewski W. (red.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1886.

The Pcim Dialect (the Myślenice District) Then and Now Abstract

The article aims to describe the variety spoken by the inhabitants of Pcim in the Myślenice district from the past up until today. The author analyses aspects of phonetics and inflection based on fieldwork carried out in the Kliszczak dialect area in the Beskid Wyspowy and the Beskid Makowski since 2015. The contemporary Pcim dialect is then evaluated in the light of earlier research conducted by Stanisław Dobrzycki, Mieczysław Małecki, Jadwiga Mońkówna and Jerzy Reichan. In her conclusion the author demonstrates the similarities and differences between the Pcim dialect then and now and summarizes the changes that the variety has undergone throughout the 20th and 21st centuries.

Kliszczaki, czyli Górale od Łętowni, osiedli pomniejszą kotlinę rzeki Raby poniżej osad Zagórzan. Siedziby ich są na znacznej przestrzeni oddzielone od siedzib Zagórzan wylomem Raby, a na północ za jej biegiem przeciągnęły się aż do wsi Stróży. Czternaście tylko wsi należy do tego małego rodu, który dla różnicy w stroju przez sztyderstwo *Kliszczakami* bywa nazywany (nosi bowiem w *kliszc* ściągłe spodnie), sam siebie nazywa on jednakowoż *Góralem*, od zachodu graniczy ten ród z Babigórcami, od południa i wschodu z Zagórzanami, na północ z Lachami, bo wszystkie osady poniżej północnej granicy góralszczyzny położone nazywają się Lackimi osadami, a granice zewnętrzne Górali zdają się odpowiadać historycznym granicom Starej Chrobacy.

Wsie przez Kliszczaków zamieszkałe leżyły w małej kępie obok siebie otoczone wyniosłymi działami około, a złączone tylko za biegiem rzeki Raby.

Wsie te są następujące: Trzebinia, Stróża, Pścim, Więciórka, Więcierza, Zawada, Bogdanówka, Tokarnia, Krzeczonów, Skomielna Czarna, Lubień, Łętownia, Krzeczów, Tęczyn.

Wincenty Pol,
Rzut oka na północne stoki Karpat,
Kraków 1851, s. 123.

<https://akademicka.pl>

